

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Uluğ Nutku Düşüncesinde Sorgulamanın Adı Olarak “Felsefelemek”

“Philosophizing” as the Name of Questioning in Ulug Nutku’s Thought

Yazar / Author

Mehmet Fatih KALIN

Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Felsefesi Anabilim Dalı

Kastamonu / TÜRKİYE

fkalin25@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5537-0469>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 16/08/2024

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 01/12/2024

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 22 Sayı/Issue: 44 Sayfa /Page: 1-22

Atıf/Citation: Kalın, Mehmet Fatih. “Uluğ Nutku Düşüncesinde Sorgulamanın Adı Olarak “Felsefelemek”.
KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 44 (Aralık 2024), 1-22.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1534611>

• Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

ULUĞ NUTKU DÜŞÜNCESİNDE SORGULAMANIN ADI OLARAK “FELSEFEYLEMEK”**Öz**

Türk akademisyen ve felsefeci Uluğ Nutku, felsefi problemleri çözümleme girişiminden önce felsefenin ne’liği ile felsefi düşüncenin temel unsurları üzerinde yoğunlaşmakta ve felsefi düşüncenin eleştirel niteliğinin onun bir başka önemli niteliği olan karşıt kültürlüğüne işaret ettiğini söylemektedir. Felsefenin ilerleyen bir bilgi türü olduğunu söyleyen Uluğ Nutku, kendince bazı kavramlaştırmalar da yapmıştır. Felsefe yapmak ya da felsefeyle uğraşmak onun nazarında *felsefeylemek* demektir. O, bu kavramı; felsefenin düşünsel ve eylemsel birliğini kurmayı amaçlayarak “sözün eyleyişi” anlamında kullanmıştır. Ona göre felsefi sorgulamada düşünceler birbirleriyle bağıntılı olabildiği gibi birbirlerine karşıt da olabilir. Çünkü felsefe genellikle bilgidir ve dünya görüşünden farklıdır. Nutku’ya göre felsefe sırf bir bilgi yığından ibaret olmayıp, bir anlamlandırma alanıdır. Çözümlememiş problemlerin irdelenmesi yoluyla bilinmeyenlerin bilinir kılınması çabasıdır. Hakikati elde etmenin ilk adımı da sorgulamaktır. Bu bakımdan felsefe etkinliğinin olmazsa olmaz aracı “eleştiri eleği”dir. Geçmişten gelen problemlerin çözülmesi girişimi bu problemleri diri tutar. Felsefe sorularının güncelliği bundandır. Böylece aynı soru her sorulduğunda, şimdinin sorusu olur. Nutku’ya göre felsefe soruları bu yüzden hem genel hem aktüel sorulardır. Çalışmamızda Nutku’nun felsefenin ne olduğuna dair tanımlamaları ve felsefenin bilim ile olan ilişkisine dair görüşleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Uluğ Nutku, Felsefeylemek, İnsan, Varlık, Soru Sormak.

“Philosophizing” as the Name of Questioning in Uluğ Nutku’s Thought**Abstract**

Turkish academic and philosopher Uluğ Nutku, before attempting to analyze philosophical problems, focuses on what philosophy is and the basic elements of philosophical thought, and argues that the critical character of philosophical thought points to its counterculturalism, another important characteristic. Uluğ Nutku, who says that philosophy is a progressive type of knowledge, has also made some conceptualizations of his own. Doing philosophy or engaging in philosophy means philosophizing in his view. He used this concept in the sense of “the action of the word”, aiming to establish the unity of philosophy in thought and action. According to him, in philosophical inquiry, ideas can be related to each other as well as opposed to each other. Because philosophy is the knowledge of generalities and is different from worldview. According to Nutku, philosophy is not just a mass of knowledge, but a field of interpretation. It is an effort to make the unknown known through the examination of unresolved problems. Philosophy is an endeavor to make the unknown known by examining unsolved problems. The first step to obtaining the truth is to question. In this respect, the indispensable tool of philosophical activity is the “sieve of criticism”. The attempt to solve problems from the past keeps these problems alive. Hence the topicality of philosophical questions. Thus, every time the same question is asked, it becomes a question of the present. According to Nutku, philosophical questions are therefore both general and actual. In this study, we will try to reveal Nutku's definitions of what philosophy is and his views on the relationship between philosophy and science.

Keywords: Philosophy of Religion, Uluğ Nutku, Philosophizing, Human, Being, Asking Questions.

Giriş

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel özellik; kendisini, yaşadığı dünyayı, toplumu, diğer canlıları ve tüm varlığını anlamaya çalışmasıdır. İnsan, öğrenme arzusu taşıyan, bilen bir yaratıktır. Felsefe, yalnızca insanların erişebildiği, en genel anlamıyla zihinsel aktivite olarak ifade edilebilecek bir bilgi türüdür.¹ Bu anlamda felsefe hem bilgiyi hem de “yaşam bilgeliğini” arayan,

¹ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Serbest Akademi Yayınları, 2020), 25-26.

son derece çok yönlü, düşünülebilecek her şeyi düşünen, var olan her şeyi tüm yönleriyle sorgulayan bir araştırma faaliyetidir²

Nutku'nun düşüncesine göre, tarih boyunca insanlar, doğuştan gelen öğrenme arzularını tatmin etmek için evreni, kendilerini ve yaşadıkları çevreyi anlamak ve kavramak istemişlerdir. İlk dönemlerde efsaneler, masallar ve hikâyeler vardı. İnsanoğlu bu ihtiyaçları duyu ötesi birtakım inançlar ve fikirler yardımıyla gidermeye çalışmış, daha sonra dini kaynaklar ve fikirler yardımıyla evreni, canlıları ve doğayı kavramaya çalışmıştır. Ancak belli bir aşamadan sonra insan, doğuştan gelen zihinsel kapasitesini kullanarak, karşılaştığı her duruma, kendisinin ve evrenin yaratılışına ilişkin sorular sormaya ve böylece felsefe yapmaya başlamıştır. Oldukça zengin ve geniş bir anlam dünyasına sahip olan felsefenin en önemli özelliklerinden biri, akla dayalı zihinsel bir faaliyet olarak varoluşa ilişkin sorular sorması ve yanıtlar aramasıdır.³ Nutku'nun bu düşüncesi ele alındığında evrimci ve pozitivist birtakım felsefeler açısından doğru kabul edilse de genel geçer olamayacağını burada belirtmekte fayda vardır. Zira insanlığın başlangıcına dair elde edilen bulgular yeterli ve net olmamakla birlikte belli bir kesimin iddiasına dayalıdır. İlk düşünce kuşkusuz ilk insanla birlikte başlamıştır. İnsanlığın yahut düşünce tarihinin başlangıcında masallar, efsaneler vardı tarzında bir kabul, tüm insanların tüm zamanlarda ne düşündüğünü kanıtlarıyla bilmeyi gerektirir. İnsanlığın başlangıcında düşünme boyutuyla ilgili bu türden kabullerin ya anti-semitik yahut da Hıristiyan bakış açısıyla ortaya konduğu dikkate alındığında insanlığın ilk dönemlerine dair bu tür yorumların doğru olmayacağı açıktır.⁴

Varlık, bilgi ve değer alanlarına ait en temeldeki şeyleri akıl yoluyla anlama çabası olan felsefe teriminin kökenine bakıldığında sevgi anlamında Yunanca *philo* (φίλο) ve bilgi, bilgelik, hikmet anlamında *sophia* (σοφία) kelimeleri ile karşılaşılmaktadır. Bu iki sözcüğün birleşimi olan *philosophia* (φιλοσοφία) ise "bilgelik sevgisi" olarak tanımlanmaktadır.⁵ Felsefeyle uğraşanlar için M. Ö. 7. yüzyıla kadar "hakim" anlamında "sophos" kavramı kullanılmıştır. "Hakim" denildiğinde, varoluş hakkında düşünen ve ilkeler ortaya koyan bilge bir kimse olarak anlaşılmıştır. İnsanın bir sophos olamayacağını ilk öne süren ve yalnızca Tanrı'nın gerçek anlamda sophos olarak adlandırılabileceğini söyleyense Pisagor olmuştur. Pisagor'a göre insan ancak bir "philo-sophos" olabilirdi. Yani insan, sevgisiyle sürekli bilgelik peşinde olan ve gerçeği aramaya devam eden bir varlıktır. Bu tarihten itibaren philo-sophos denildiğinde, varoluşu ve evreni derinlemesine anlayan, bilgelik arayan kişi anlaşılmıştır.⁶ Bu nedenle felsefede bilgi ve bilgelik peşinden gitmek ve sürekli bir arayış içinde olmak çok önemlidir. Bu anlamda felsefe, bilgi ve bilgelik sevgisi anlamına gelir. Filozof dediğimizde, bilgiyi ve bilgelik seven ve gerçeği arayan birini düşünürüz. Filozof, bu bilgelik yolculuğundan maddi bir çıkar veya kazanç beklemez ve bu bilginin yararlı olup olmadığı çok da önemli değildir. Filozof için gerçekten önemli olan bu yolculuğun kendisi ve arayışın devam etmesidir.⁷ Felsefenin temeli işte bu şekilde "bilgelik sevgisi" olarak atılmış ve bilgelik konusunda arayış halinde olma felsefe için elzem görülmüştür. Ancak felsefenin her

² Abdulkali Güçlü, vd., *Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Bilim Sanat, 2008), 533.

³ Abdulkadir Çüçen, *Felsefeye Giriş* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012), 44-45.

⁴ İnsanlığın başlangıcında düşüncenin seyriyle alakalı bk. Ahmet İnam, "Bin Yıllık Hüzün: İnsanlığın Düşünme Serüveni Üstüne Bir Yorum", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi 1* (Haziran 2014), 3-23; Dilek Başerer-Ekrem Ziya Duman, "Felsefi Süreç İçinde Düşünme Olgusu", *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 9/2* (2019), 379-395.

⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Nobel Yayınları, 2017), 3; Fatma Yüce, "Sophialogos'tan Logosophia'ya Felsefeye Anlam Merkezli Yeni Bir Perspektif", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 47* (2019), 323.

⁶ Mahmut Kaya, "Felsefe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/311.

⁷ Ali Osman Gündoğan, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2010), 21-22.

zaman “bilgelik sevgisi” olarak da kal(a)madığı, kimi zamanlarda bu ilk ve etimolojik anlamdan sapmalar olduğu bilinmektedir. Ancak felsefenin, anlam merkezli yeni bir bakış açısıyla etimolojik anlamına dönmesi ve felsefenin temel sorunlarını çözmede bu ilk ve etimolojik anlamı kullanması oldukça yararlı görünmektedir. Söz konusu anlamın daha belirgin hale gelmesi için philo ve sophia sözcüklerine Türkçede “anlam” manasına gelen *logos* sözcüğünün eklenmesi önerilmektedir. Bu öneriye göre, felsefenin “anlam”ı da içine alan geniş bir kapsam alanı bulunduğu belirtilmektedir. Fakat etimolojik kökeninde de açıkça görülen bu yön son zamanlarda yeterince vurgulanmamıştır. *Philosophia*’nın zaten içerisinde yer alan *sophialogos* yöntem itibariyle, *logosophia* ise içerik itibariyle felsefe faaliyetinin anlamı araştıran yönüne tekabül etmektedir. Bu manada sophia ile logos arasındaki sentezin anlam ile bilgeliği birleştirip bütünleştirerek felsefedeki anlama ve anlamlandırma ihtiyacına karşılık gelebileceği düşünülmektedir.⁸

Felsefenin doğru anlaşılması ve tanımlanması için gayret sarf eden son dönem akademisyen ve felsefecilerinden Uluğ Nutku da kendine has kavramlaştırmalar yapmış ve belki de bir Türk felsefe terminolojisi oluşturma çabası gütmüştür. Felsefenin bir bilgi türü, hem de ilerleyen bir bilgi türü olduğunu söyleyen⁹ Nutku için felsefe yapmak ya da felsefeyle uğraşmak *felsefelemek* demektir. O, bu kavramı; felsefenin düşünsel ve eylemsel birliğini kurmayı amaçlayarak “sözün eyleyişi” anlamında kullanmıştır.¹⁰ Nutku’ya göre felsefe zor olsa da, aklın olması gerekenlerden önce olanları oldukları gibi kavrayabilmesi durumunda kolay olacaktır.¹¹ O, felsefenin bilimlerin bir bilimi olarak sunulmasına da karşı çıkar. Bu, felsefi bilgiyi doğa bilimlerine yaklaştırarak anlamaya yönelik bir girişimdir. Oysa felsefi bilginin doğasına, varlığı parçalar halinde ele alan doğa ve sosyal bilimler ve onların yöntemleri kullanılarak girilemez. Çünkü felsefi bilginin temel özelliği birleştirici ve kapsayıcı olmasıdır.¹² Dolayısıyla Uluğ Nutku’ya göre felsefelemek, en genel kavramların (madde, canlılık, toplumsallık gibi) bağıntılarını anlama uğraşıdır.¹³ Biz bu çalışmamızda Nutku’nun felsefeye bakışını ve felsefenin kapsamına dair fikirlerini incelemeye çalışacağız.

1. Felsefenin Ne’liği

Uluğ Nutku, insan, toplum, sanat, inanma eğilimi, kültür, politika ve toplumsal yaşamın birçok alanına dair sorunsalları felsefi boyutlarıyla ele alıp işlemeyi kendisine görev edinmiş bir felsefecidir. Kendisinin yeğlediği deyişle onun sorunlara yaklaşımı, ana eksen bakımından *güncellik* içeren felsefi temellere dayanmaktadır.¹⁴ O, düşüncenin açıklığa kavuşmasını aynı zamanda varlığın açıklığa kavuşması olarak görür.¹⁵ Bu nedenle de felsefede “soru sormak” oldukça önemlidir. Çünkü Nutku’ya göre felsefi araştırma, çözümlenememiş problemler yumağının didiklenmesiyle bilinmeyenin bilinir kılınması çabasıdır. İnsanın bilme çabasının iç yönlü değil, dış yönlü olduğunu düşünen Nutku için bilme girişi; insanın doğaya, doğayla beraber var oluşuna bakış demektir. Yani insan önce dış çevreyi bilmeye ve anlamlandırmaya yönelir. İnsanın kendi var oluşuna dair sorular daha sonra gelir.¹⁶ Elbette hemen herkes günlük yaşamı içerisinde sorular sorar. Fakat bu soruları herkes gerektiği gibi formüle edemeyebilir.

⁸ Yüce, “Sophialogos’tan Logosophia’ya Felsefeye Anlam Merkezli Yeni Bir Perspektif”, 335.

⁹ Uluğ Nutku, “Felsefenin Temel Disiplini: Ontoloji”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2006), 79.

¹⁰ Uluğ Nutku, *Felsefe ve Güncellik* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2005), 79-84.

¹¹ Uluğ Nutku, *Daha Güncel Felsefe* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013), 116.

¹² Nutku, *Felsefe ve Güncellik*, 20.

¹³ Nutku, *Daha Güncel Felsefe*, 113.

¹⁴ Çetin Veysal, “Uluğ Nutku’nun Felsefesi”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (Nisan 2009), 78.

¹⁵ Nutku, “Felsefenin Temel Disiplini: Ontoloji”, 81.

¹⁶ Uluğ Nutku, *Gezgin Felsefe* (Adana: Baştuğlar Matbaacılık, 2011), 117.

Sorulan soruların felsefi soru olma özelliği bulunsa da bunlar filozofların ortaya koyduğu sorular kadar tatmin edici ve açıklayıcı olamayabilir. İnsanlar çevrelerindeki dünyayı merak ederler ve özellikle de fizik dünyanın oluşumu ilgilerini çeker. Bu da onları çeşitli sorular sormaya yöneltir.¹⁷ Ancak felsefi sorular pratik yönelimli sorular değildir. Bu soruları sorarken gündelik hayatı düzenlemek gibi bir kaygı yoktur. Felsefi bir soru, bireyin içinde var olan bir ihtiyacın ifadesidir. Bununla birlikte, felsefi bir soru eyleme dönüştürülemeyeceği gibi, eylemle de tatmin edilemez. Hiçbir felsefi soru gündelik eylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaz. Dolayısıyla felsefi sorular eylemden bağımsızdır. Bir kapının açık olup olmadığı sorusunu yanıtlamak için çözüm kapıya bakmaktır. Ancak "Bilinç nedir?" sorusu sorulduğunda böyle bir çözüm yoktur ve bu soruya yanıt aramak beyhude bir çabadır.¹⁸ Soruların bu kadar önemli olmasının nedeni, felsefede sonuçlardan çok bu sonuçlara varma biçiminin önemli olmasındandır ki, bu da sorularla sorgulamakla olur.¹⁹ Nutku'nun da ifade ettiği üzere hakikate ulaşma, soru sormakla başlar. Sorular herhangi bir nesne hakkında sorulabileceği gibi, gerçekliğin birliği ve bilginin bilgisi (felsefe) hakkında da sorulabilir. Gerçeğin sürekli sorgulanması, insanın olgulara ilişkin artan bilgisinden kaynaklanmaktadır. İnsan her zaman doğayı açıklamak için temel olan nedensellik ilkesini kullanır. Bunun nedeni, nedensellik ilkesinin yalnızca iradeli, bilinçli eylemlerde var olması ve yalnızca insanların bu tür eylemlerde bulunabilmesidir.²⁰

Felsefi soruların önemli bir özelliği, sorunun muhatabının insanın kendisi olmasıdır. Filozof sorusunu bir başkasına değil, kendisine sorar. Başka bir deyişle, soru filozofu kendisiyle konuşturur. Üstelik felsefi sorularda cevap sorana bağlı değildir ve hiç kimse bir başkasından aldığı cevapla tatmin olmaz. Bu sorular bir yargıcın ya da bir çocuğun soruları gibi değildir.²¹ Felsefi sorular bir şeyin ne olduğunu soran sorulardır. Bu sorularda kavramların anlamını soran "nedir?" sorusu ön plandadır. "Nedir?" sorusunu soran soru sahibinin amacı, bir şeyin anlamının ne olduğunu bulmaktır. Çünkü her felsefi sorunun amacı bir kavramın anlamını ortaya çıkarmaktır.²² Felsefe olgunun ne olduğunu açıklamaya çalışır. Zamanın ne olduğuna dair gündelik soru felsefi bir soru değildir. Felsefe "Zaman nedir?" sorusunun cevabını bilmek ister. İki yer arasındaki mesafenin uzunluğu felsefi bir sorun değildir. Ancak felsefe "Mesafe nedir?" diye sorar.²³ Araştırmaya ve düşünmeye dayalı bir bilim olan felsefede tek tek sorular önceden belirlenmez, yeni sorulara kapı her zaman açıktır. Çünkü soruların tüketildiği ve aynı soruların tekrarlandığı bir ortamda felsefe araştırmacı olma özelliğini yitirmiştir.²⁴ Ancak Nutku'ya göre felsefenin tek başına çözmeye kalkışacağı çok az sorun vardır. Günümüzde hem doğal oluşumların hem de kültürel etkileşimlerin yol açtığı sorunlar öylesine sarmal hale gelmiştir ki, tek bir disiplinin bunları çözmesi imkânsız görünmektedir.²⁵ Ona göre, bir felsefi disiplinin sorun alanı "yaklaşımlar" ile anlaşılamayacağı gibi, seçilmiş bir hareket noktası ile de anlaşılabilir. Bir çıkış noktasından yola çıkılır, ancak araştırma sırasında karşılaşılan olgular ve analiz güçlükleri çıkış noktasından uzaklaşmayı, hatta onu terk etmeyi gerekli kılabilir. Bu durumda, başlangıç noktasına bağlı kalarak akıl yürütmek, daireler çizmekten öteye gitmez; izm'lere saplanıp kalır. Ancak

¹⁷ Hywel David Lewis, *Philosophy of Religion* (Londra: The English Universities Press Ltd., 1965), 1.

¹⁸ Nermi Uygur, *Felsefenin Çağrısı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 16-17.

¹⁹ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 14-15.

²⁰ Uluğ Nutku, *İnsan Felsefesi Çalışmaları* (İstanbul: Bulut Yayınları, 1998), 129.

²¹ Uygur, *Felsefenin Çağrısı*, 20-21.

²² Uygur, *Felsefenin Çağrısı*, 28.

²³ Çüçen, *Felsefeye Giriş*, 63.

²⁴ Uygur, *Felsefenin Çağrısı*, 14.

²⁵ Nutku, *Gezgin Felsefe*, 44.

başlangıç noktaları farklı olsa da varılacak yer aynıdır: felsefi bilgi.²⁶ Nutku, felsefenin vaaz vermediğini, sorunlara işaret ettiğini, hatırlattığını ve çözüm istediğini söyler.²⁷

Nutku'nun felsefeyle ilgili yorumlarından biri de felsefi problemlerin hem güncel hem de genel olduğudur. Ona göre genel olmak, insan yaşamıyla, tüm kuşaklarla ilgili olmaktır. Genel sorun her yüzyılda, her dönemde, her günde farklı bağlamlarda kendini gösterir. Sorun aynı olsa bile ifade edilme, yorumlanma ve analiz edilme biçimleri farklıdır. Bu farklılaşma karşı kültürlerin gelişmesine de zemin hazırlar. Düşünce tarihinde genel geçer olanı eleştiren Sofistler, aslında felsefe karşı kültürünün ilk tezahürüdür. Son temsilcisi ise Nutku'ya göre Şeyh Bedrettin'dir. O, cennetteki hurilerin, cehennemde yanan odunların ve bu odunları taşıyan günahkârların hayal olduğunu iddia etmekle karşıt bir kültür oluşturma girişiminde bulunmuştur. İnanç kaynaklı bu kabullerin hayal ürünü olduğunu söyleme sebebi bunların algı ötesi olmalarıdır. Şeyh Bedrettin olayı, Nutku açısından Türkiye'de özgün felsefenin gelişmesinin tarihsel arka plan örneklerindedir. Oysa karşıt kültürün karşıtını yok etme niteliği bulunmamaktadır. Felsefe olmasaydı ilahiyat da olmaz, sadece dini yorumlar olurdu. Zaten hem Hıristiyan hem İslam ilahiyatı felsefi tartışmalar barındırmaktadır. Karşıt kültürün olumlu örneği olarak da Nutku, 9. ve 10. asırlarda Grekçe eserlerin önce Süryaniceye sonra Arapçaya çevrilmesi örneğini verir. Böylece onun ifadesiyle Arapça felsefe doğmuştur. Filozofların bu çeviri eserlere özgün katkıları sonrasında bir anlamda Arapça Rönesansı ortaya çıkmıştır. Bu, Avrupa Rönesansının üç yüz yıl öncesindedir ve Endülüs'te 14. ve 15. asırlarda zirve noktasına ulaşmıştır. Dahası Avrupalılar hala daha farkında olmasalar yahut kabullenmek istemeseler de gerçekleştirdikleri rönesansı Endülüs'e borçlulardır. Onların bu hakikatten bihaber oluşları Nutku'ya göre, günümüzdeki faşizmlerinden vazgeçemeyişlerinden açıkça bellidir. Ancak Avrupa'nın düşünürümüze göre iki yüzü vardır: Biri, dünyaya hükmetme ve sömürgecilik, diğeryse bilim, sanat ve felsefedeki yaratıcılıklarıdır. Avrupa, başarılarını her zaman egemen olma maksadıyla kullanmıştır. Bu nedenle de onların karşısında durabilmemiz tam bağımsız hale gelmemizle mümkün olacaktır. Yani bilimde, sanatta, felsefede özgün ve öncü olmakla. Böylelikle onları anlayabilir, kendimizi onlara anlatabilir ve etkin olabiliriz. Cumhuriyetimizin ilk on yılı buna dair çabalar olmuşsa da, sonrası gelmemiştir.²⁸

Nutku'nun dikkat çektiği önemli bir nokta da felsefi düşünceyle dünya görüşünün birbiriyle aynı olmadığıdır. Ona göre dünya görüşü dediğimiz fikirler büyük ölçüde bir kültüre ve o kültürün tarihsel seyrine bağlıken, felsefi fikirler bir kültürün içinde gelişebilir. Herhangi bir toplumda ortaya çıkan felsefi görüş doğal olarak içinden çıktığı toplumun damgasını taşır. Ancak felsefenin her toplumda ve kültürde gelişmesi zorunlu değildir. Felsefenin yokluğu bir toplumun dar anlayış ve görüş biçimleri içinde kalmasına neden olsa bile, felsefesiz yaşamak mümkündür. Dünya görüşü ise daha geniş bir çerçeveyi ifade eder. Gelenekler, görenekler ve hatta din bile bir toplumun dünya görüşünün parçasıdır.²⁹ Zaman zaman din ve gelenek ritüellerinin birbirini şekillendirdiğini ya da ikisinin iç içe geçtiğini görmek de mümkündür. Türk kültüründe yağmur duası İslam öncesi bir gelenek iken İslam sonrası tekbirler eşliğinde yağmur duasına çıkılması dinin geleneği şekillendirmesine bir örnektir. Felsefi görüş ile dünya görüşü arasındaki bir diğer fark da felsefenin sorgulayıcı, dünya görüşünün ise bildirici olmasıdır. Bildirgeler, analizler değil, hayatı yöneten belirli güçlerle ilgili amaç ifadeleridir. Felsefe, dünya görüşleri

²⁶ Nutku, "Felsefenin Temel Disiplini: Ontoloji", 80.

²⁷ Nutku, İnsan Felsefesi Çalışmaları, 145.

²⁸ Nutku, Daha Güncel Felsefe, 9-11.

²⁹ Nutku, Gezgın Felsefe, 1; Nutku, Felsefe ve Güncellik, 11.

çinde kendi kavramlarıyla değerlendirmek ve analiz etmek için sorular arar.³⁰

Dünya görüşleri ve kanaatler Nutku'ya göre anlam vermelerle doludur. Fakat bunların kültürden kültüre değişiklik göstermesi, felsefi soruya karşılık gelmemektedir. Olması gereken, bunların hepsinin temel bir soruda sindirilmesi ve asimile edilmesidir. Bu, felsefenin insan hakkındaki temel sorulardan başlayacağı anlamına gelir. Düşünce tarihinde Sofistik-Sokratik dönüşüm felsefi düşünme biçimini kristalize etmiştir. Böylece doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki sınır netleşmiştir. Günümüzde doğa felsefesi yerine doğa bilimleri felsefesi, sosyal felsefe yerine de sosyal bilimler felsefesi yapılmaktadır. Bu durum bir bakıma felsefeyi Sokrates öncesi döneme geri götürmektedir. Özellikle sosyal bilimler ile felsefe arasındaki ilişkide, birbirlerine olan yakınlık ve uzaklıklarının anlaşılması sorunu vardır. Bunun belirlenmesi sorunların kapsamını, sınırlarını ve ortak işlenebilirliğini ortaya koyacaktır. Felsefenin sosyal bilimlerle olan sorunları doğa bilimleriyle olan sorunlarından daha dardır. Felsefe, doğa bilimleriyle aynı teorik genişlikte sorunları paylaşırken, sosyal bilimlerle paylaştığı sorunların kapsamı daha dardır.³¹ Bu mukayese Nutku'ya göre bir değerlendirme değil, bir saptamadır. Konunun daha iyi anlaşılması için Nutku, felsefenin toplum kavramını ele alış biçimine atıfta bulunur. Ona göre felsefe, toplum kavramını maneviyatla birlikte ele almadıkça bir şey söyleyemez. Çünkü maneviyatı anlamak, bütünlük kategorisinin nedensellik kategorisinden önce yer almasını gerektirir. Bütünlük kategorisi de nesnel bir yorum gerektirir. Sosyoloji bunu yapmaya çalışırsa ya felsefi kategorilerin içeriğini yeniden belirleyecek ya da onları kendi alanına taşıyacaktır. Her iki durumda da sonuç bir alan kayması olacaktır. Yine, felsefenin toplumsal tabakalaşma ve toplumsal değişim hakkında ne söyleyebileceğini ya da felsefe ve sosyolojinin bu konuları nasıl birlikte ele alabileceğini düşünelim. "Yabancılaşma" kavramıyla ilgilenmeleri gerektiğini söylemek, felsefe ve sosyolojinin politik ekonomi kavramlarına dayanması anlamına gelecektir. Böyle bir çaba beyhude olmasa da analitik olmaktan uzaktır. Bilginin bütünlüğünün insanın bütünlüğü olduğu unutulmamalıdır. Sorunlar ayrı yığınlar halinde tutulmamalıdır. Elbette bütüncül bir anlayış için farklı alanların birbirini bilgilendirmesi yeterli değildir. İhtiyaç duyulan şey hem teorik perspektiflerin aynı zeminde buluşması hem de özgünlüğün ortaya konmasıdır.³²

Felsefenin fizik ve biyolojiyle doğa bilimlerinden daha yakın ilişki içinde olmasının nedeni madde ve hayat konularının kapsam genişliği ve güncelliğidir. Felsefenin sosyal bilimlerdeki alt dallardan yararlanma oranı, çeşitli teorilerden yararlanma oranından daha fazladır. Yine doğa bilimlerine ortak olan psiko-biyoloji ve biyo-antropoloji gibi sosyal bilimlerin alt dalları, felsefe açısından moleküler biyoloji ve astrofizik gibi doğa bilimlerinin alt dalları kadar önemlidir. Bilimlerdeki alt disiplinlerin artması, ayrışmalar ve derinleştirmeler teori enflasyonuna dönüşmediği ve daha fazla araştırma imkânı sağladığı sürece verimli olacaktır. Ancak felsefe açısından tarihin sosyal bilimler arasında ayrı bir yeri vardır. Felsefe, tarihiyle birlikte yapıldığı için sadece felsefenin tarihini değil aynı zamanda dünya tarihini de anlamak bir zorunluluktur. Dolayısıyla felsefenin samimi bir bağ kuracağı sosyal bilim alanı tarihtir.³³

Uluğ Nutku, felsefenin insanlıkla başladığı fikrini de doğru bulmamaktadır. Çünkü ona göre insan olmak, kültürel bir varlığa dönüşmek ve araç-gereç yaparak hayatı kolaylaştırmak olarak anlaşılmalıdır. Bu noktada araç yapmanın kavramakla başladığını ve dolayısıyla kavrayışın

³⁰ Nutku, *Gezgin Felsefe*, 2.

³¹ Nutku, *Daha Güncel Felsefe*, 98-99.

³² Nutku, *Daha Güncel Felsefe*, 100.

³³ Nutku, *Daha Güncel Felsefe*, 101-102.

olduğu yerde felsefenin olduğunu söylemek ona göre “fazladan felsefe yapmak” olacaktır. Nutku açısından bu duruma ancak bir dünya görüşünün ortaya çıkması denebilir. Çünkü tartışarak sonuca varmak o süreçte mümkün değildir.³⁴ Ancak Nutku’nun bu düşüncesine katılmak da pek mümkün görünmemektedir. Çünkü felsefe dediğimiz sorgulama etkinliğinin bilindiği kadarıyla bir sınırı yoktur. Düşünme; yüklem, yani iş, eylem, oluş demektir. Düşünce ise nesne, yani öznenin yaptığı iş, eylemden etkilenen ögedir. Yani düşünce, düşünme eylemlerinin sonunda ortaya çıkan, başkaları için de varlık bulan üründür. Sistematik ifadeyle, düşünme; kişinin kendi içerisinde bir faaliyet iken düşünce ise düşünmenin başka bilinçlere ulaşmış halidir. Yine düşünme; deneme, yeniden deneme ve kavrama, kurma olup, kaynağı merakı dayanır. İnsanın tüm eylemleri düşünmeyi gerektirir. Bu nedenle de insanın var olduğu andan itibaren düşünme olgusu oluşmuş ve felsefeye temel prensip olmuştur. Çünkü düşünme olmadan hareket etmek, eylemleri gerçekleştirmek oldukça zordur. Dolayısıyla bir iş ve bir kavrayış söz konusuysa orada insani bir eylem ve etkinlik olarak felsefenin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.³⁵

Nutku, felsefenin ırklar ve milletlere hasredilerek kullanılmasını da bir sınırlama olarak görür ve yanlış bulur. Örneğin, Türk felsefesi veya Alman felsefesi demek doğru değildir. Çünkü o toplumun tüm bireyleri felsefeyle ilgilenmez. Felsefeyi bir dine atfederek kullanmak da yanlıştır. İslam felsefesi ya da Hıristiyan felsefesi olamaz. Felsefenin dini sorgulayabilmesi için o dinin terminolojisinin ötesine geçip felsefi terminolojiyle eleştirmesi gerekir. Bu da mümkün değildir. Çünkü felsefe, dini felsefeleştirmez. Ancak felsefe, dinsel konuları sorgulayabilir. Bu nedenle dinin felsefesi olamaz. Nutku’nun, felsefeyi ayırt ederken dillere göre kullanımı doğru bulunduğu yukarıda ifade edildi. Türk felsefesi, İngiliz felsefesi gibi. Bu, ona göre aydınlatıcı bir ayırmadır. Dillerin felsefede buluşmasına işaret eder. Nasıl ki, Rus fiziği, Amerikan fiziği yoksa Rus felsefesi veya Amerikan felsefesi de denmemelidir.³⁶ O, felsefe tarihini felsefeyi üstlenmiş ve özümsemiş diller üzerinden de ayırabileceğimizi söyler. Fakat yaşadığımız çağda tüm dillerin iletişim halinde olmasından ve çeviri kolaylığından ötürü bu ayırımın bir anlam ifade etmeyeceğini de söyler. Geçmiş dönemlerde böyle olmadığı düşünülürse bu bakış açısıyla felsefenin ana dili ona göre Grekçedir. M. Ö. 6-5. asırlarda Çince, Hintçe, Farsça, İbranice gibi dilleri zengin bir dünya görüşü ortaya koymada zengin olmalarına karşın Platon’un Menon’undaki diyalog potansiyelinde bir felsefe tarzı ortaya koyamamışlardır. Greklerin farkı, tüm dış kültür etkilerine rağmen kavramlaştırma ve soyutlama seviyesine erişmeleri olmuştur. Onları örnek alan Arapça konuşan filozoflar da bunu dillerinde yapmışlardır.³⁷ Felsefenin diller üzerinden ayrılması ve tanımlanması konusunda Nutku’nun fikrine katılmak mümkün olmadığı gibi kendisi de bu önerisinin bir anlam ifade etmeyeceğini söylemiştir. Felsefenin bir ana dili olduğuna ve bunun da Grekçe olduğun dair düşüncesi de makul gözükmemektedir. Zira konuşulan herhangi bir dilde düşünceler ve kavramların üretilip üretilmemesinin nedeni o dil değildir. Yine bir amaç ya da belirli bir anlam etrafında gelişen felsefi etkinlik sadece filozofa ait olmadığı gibi tek bir dile ya da medeniyete de hasredilemez. “Felsefe yapmak” düşünen, anlam ve değer arayan çoğu insanın etkinliğinde örtülü bir biçimde vardır. İnsanın özel çabasında felsefe yapmanın bir boyutu örtüktür. İnsan hayatında gerçekten de öylesine geniş bir değer ve anlam dünyası vardır ki, filozof olmasa da pek çok kişi bunu deneyimlemekte ve çalışmalarına yansıtılmaktadır. Anlatılar, felsefenin geniş anlam ve değer dünyasının bir özelliğidir. Elbette felsefe yapmanın kendine has

³⁴ Nutku, *Gezgin Felsefe*, 21.

³⁵ Başerer-Duman, “Felsefi Süreç İçinde Düşünme Olgusu”, 379, 380.

³⁶ Nutku, *Gezgin Felsefe*, 15,16, 23, 24.

³⁷ Nutku, *Gezgin Felsefe*, 23.

teknikleri, yolları, entelektüel bağlantıları ve yolları vardır. Öte yandan, diğer disiplinlerde de - bilinçli ya da bilinçsiz- bunun ötesine geçen ve olanı dile getiren felsefi bağlantılar vardır. Şiirde, sanatta, edebiyatta ya da bilimde bu bağlantıları görmezden gelemeyiz. Yine müziğin ruhumuz üzerindeki etkilerinde, din adamlarının metafizik ifadelerinde ya da psikolojinin pek çok yöneliminde felsefi soru ve sorgulamaların derin izleri ve bağlantıları olduğu açıktır.³⁸

Felsefenin kümülatif olduğu genel kabulünü de reddeden Nutku, böyle olursa her sohbet felsefe her felsefe de bir sohbet gibi olur der. Ona göre felsefe bir kanaatler yığını değildir. Esasen felsefe, kültür içinde eleştirel bir karşıt kültürdür. Felsefe, nasıl ki Batıda Hıristiyanlığın savunulması ve yayılmasında bir araç olarak kullanıldıysa bugün de bilim için bir hizmetçi olarak görülmektedir. Felsefeyi ideoloji olarak görenler, hatta az da olsa bilimlerin bilimi gibi olumlamaya dönük bir yere onu yerleştirenler de son dönemler de olmuştur. Aslında önemli olan soru, "Felsefe nedir?" sorusu değil, "Felsefenin toplumda ve kültür içindeki yeri nedir?" sorusudur.³⁹ Bir meşguliyet olarak felsefe toplum kültürünün olmazsa olmazı değildir. Felsefenin olmayışı sadece toplumların gelişim gösterememesine, güdük kalmasına sebep olur. Siyasi yahut dini hüviyetli bir dünya görüşü içinde de toplum ve hayat devam eder. Felsefenin işlevi sorgulamak, pencere açmak, çözümlenektir. Yokluğu ise fikirlerin güdüklüğü neticesinde hurafelerin kol gezdiği bir toplumun zuhuru demektir. Din, bir kutsama alanı olduğundan güdüklüğe neden olana dair sorgulamaları inançla çözme imkânı yoktur. Herhangi bir şeyi çözümlenektir için yapılan din referanslı bir çözüm denemesi eskinin yerini alarak kendi kutsanmışlığını oluşturur ve yine sorgulamaya kapıları kapatır. Felsefenin bir karşıt kültür olması işte burada kendini gösterir. Kanıksanan inanışları sarsan, eleştiren, soran, sorgulayan uğraştır felsefe. Dünya görüşlerinin bildirici söylemlerine karşı felsefe bilginin bilgisini elde etmeye çabalar. Ama bu felsefeyi inkârcı yapmaz. Felsefe inkârcı değil, eleştireldir, geliştirelidir.⁴⁰

Felsefeyle meşgul olmayıp da sırf ilgi duyanlar arasında her insanın, her toplumun, her işin bir felsefesi olduğu kanaati oldukça yaygındır. Nutku'ya göre bu kanaat, her kültürün evrene ve insana dair genellemelerinin olmasına işaret eder. Bu çeşit genellemelere felsefe denildiğinde kültürel çeşitliliğin felsefi çeşitliliği de beraberinde getirdiği sonucu çıkar. Zaman, mekân ve diğer koşullar felsefelerin değişkenliğini doğurur. Tarihsel göreliliğe bağlı böylesi bir felsefe anlayışını yok saymak mümkün değildir. Çünkü düşünceler belli yer, zaman ve şartlar altında ve belli bir dilde anlatımını bulur. Elbette ki, bunlar birbirine yakın olsalar da tamamen aynı olmazlar. Tarihsel göreliliğin anlamı budur. Felsefi düşüncede merkezde olan, onu şekillendiren faktörler değil, sorunun her yer ve zamanda herkesçe dile getirilebilen olması yönüdür. Sorun ne kadar açık belirlenirse anlaşılabilirliği de o denli genel olur. Anlaşılabilirlik, genel sorunun güncel kalmasını da sağlar ve sorun hep gündemde kalmaya devam eder. Bunun ilk örneği Sokrates'in "adalet nedir?" sorusudur. Filozofun "Atinalılar için adalet nedir?" yerine "Adalet nedir?" diye sorması problemin güncelliğini sağlamıştır. Felsefi düşünce sürecinde tarihsel sınırlı genellemeler genleşirler ve tüm sürecin anlamlandırılmasında medeniyetin fikirselle yapı taşı olurlar. Sofistlerin erdem ve değer gibi konularda rölativizmi savunmasına karşılık Sokrates'in genel geçer olanı arama çabası günümüz insanını da etkileyen bir uğraştır. Bu uğraş, en iyi olana erişme umudunun göstergesidir. İşte bu şekilde bu çeşit sorunlar tarihsel içerikleri ve kültürel taşıyıcılıkları farklı olsa da herkes için ortak sorunlar olarak devam ederler. Herkesin, her şeyin felsefi olduğu kabulü

³⁸ Jozef Maria Bochenski, *Felsefe Düşünmenin Yolları*, çev. Kurtuluş Dinçer (Ankara: Ark Yayınevi, 1994), 23.

³⁹ Nutku, *Gezgin Felsefe*, 26.

⁴⁰ Nutku, *Gezgin Felsefe*, 27.

ancak bu minvalde olursa bir anlam ifade eder.⁴¹

Nutku, felsefenin biricik aracının, “eleştiri eleği” olduğunu ifade eder. Filozof, bu elekten geçirdikleriyle hem fikirlerinin tarihsel arka planını hem de kendi vardığı noktayı ortaya koyar. Geçmiş zamanlardan gelen bir sorunun yeniden çözümlenmesi girişimi, o sorunu canlı kılar ve böylece eski bir filozof eskide kalmaz, şimdide tarihselleşir. Güncellenen tartışma ve arayış neticesinde sorun şimdinin sorunu olur ve bu devingenlikle yeni bilgiler, yeni düşünceler filizlenir.⁴² Felsefi düşünceler aynı ya da farklı dönemlerde olsun birbirini bazen geliştirirken bazen birbirine karşıt içeriklere sahip olabilirler. Ancak karşıt görüşler de her biri felsefe olmak yönünden ortak özelliktedir.⁴³ Şimdiki zaman kipinde -dir, -dır, olur gibi filler sadece şimdiki ifade etmezler, aynı zamanda geleceğe dönük manaları da vardır. Çünkü bu filler geleceğin şimdisinde de ifade ettikleri manayı da haizdirler. İşte bu nedenle bir filozof sadece “idi”, “ıdı”larla konuşamayacağından, planlamasa dahi sonrakilerin kabul edebileceği, tartışabileceği fikirler ortaya koymaktadır. Bu fikirleri ortaya koyduğundaki niyetinin ötesinde artık onun fikirleri başkaları tarafından ileri sürülmekte, ifade edilmektedir. Bu etki filozofların olduğu dar bir çerçevenin ötesine geçemeyebilir. Ancak gündelik dile aktarılabilirdiği ölçüde yaygınlaşma imkânı da mevcuttur.⁴⁴ Burada özgür düşünce ortamının felsefenin gelişimi açısından önemini vurgulamak gerekir. Çünkü tarih boyunca felsefenin daima düşünce özgürlüğünün var olduğu bir ortamda geliştiği bilinmektedir. Felsefenin kaynağı akıldır; insana mantıksal ve sistematik düşünme alışkanlığı kazandırmanın yanı sıra, insanın sonsuzluğun sınırları ve gücünün sınırları hakkında düşünmesini sağlar. Felsefi düşünce sayesinde insan kendini ve dünyaya gelişini anlar.⁴⁵ Yine felsefe, insanı bir milletin veya toplumun, cemaatin, alışılmış anlayışlarının, ön kabullerin, sorgulanmamış inançlarının egemenliğinden kurtarır ve bireyi hür kılar. Felsefi sorgulama, dünya görüşlerinin veya inançların değişeceği anlamına gelmez. Ancak bu inançlar varsayımlar olarak değerlendirilir. Felsefi faaliyetin sonunda bu katı inançların veya dünya görüşlerinin asılsız olduğu ortaya çıkarsa, ortaya çıkan bu yeni durum kişiye bu inançları değiştirme olasılığını gösterecektir. Felsefi faaliyetin temel nedeni, felsefenin insan hayatına doğrudan etkisidir. Felsefe fikirlerle ilgilenir ve bu fikirler doğrudan pratik hayatı etkiler.⁴⁶

Nutku, gerek düşünce tarzı gerek yazılış üslubu bakımından felsefenin tek biçimli olmadığını söyler. Zira zaman, mekân ve dil itibarıyla farklı olan insanların baş etmeleri gereken sorunlarda ortaklıklar bulunduğu gibi çözümlenmelerinde de benzerlik ve ortaklık olması tabiidir. Felsefenin genelliklerin bilgisi olması nedeniyle insanların sorguladıkları birlik-çokluk, değişim, hak-haksızlık, güzel-çirkin, savaş-barış gibi temel sorunlar hep ortaktır ve felsefenin içeriğini oluşturur.⁴⁷ Ona göre, insan amaçsız yaşayamaz. İnsanların soru sormalarının ve özellikle de dünyanın yaratılışına bir amaç atfetmelerinin nedeni budur. Amaç belirlemek ve gerçekleştirmek bir bilinç kategorisidir ve bilinçli eylem insana özgüdür. Bu bakımdan evrene bir amaç atfetmek yanlış da olsa insani bir tutumdur.⁴⁸ Nutku'ya göre ereksel anlam kavramı kültürün başlangıcından beri vardır. Bilginin ilerlemesi ve yeni nedenselliklerin ortaya çıkması amaçsal düşünceyi ortadan kaldırmaz. Bu durumda bilimin yapabileceği şey, amaçlılığı boş bir inanca

⁴¹ Nutku, Felsefe ve Güncellik, 7-9.

⁴² Nutku, Felsefe ve Güncellik, 16.

⁴³ Nutku, Gezgin Felsefe, 13.

⁴⁴ Nutku, Felsefe ve Güncellik, 19.

⁴⁵ İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm ve Yenileşme* (Ankara: Keşif, 2006), 144.

⁴⁶ Stanley Honer vd., *Felsefeye Çağrı*, çev. Hasan Ünder (Ankara: İmge Kitabevi, 2020), 15-16.

⁴⁷ Nutku, Gezgin Felsefe, 1.

⁴⁸ Nutku, İnsan Felsefesi Çalışmaları, 37.

dönüştüren önyarguların ortaya çıkarılmasına ve ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır.⁴⁹ Ayrıca Nutku, bilimin ilerlemesiyle tabiatüstü güçlere inanmanın ortadan kalkacağı iddiasının sorunu doğru ortaya koyamamaktan öteye geçmediğini düşünür. Sorun, doğaüstü olduğuna inanılan güçlerin doğal olarak açıklanması değildir. Asıl sorun, değişim-değişimsizlik, gerçeklik-gerçekdışılık gibi birbiriyle çelişen kavramların kökenine inmektir. Ona göre, bilinemizin ağına yakalanmış düşüncenin doğasında kendi sınırlarını tanımak değil, bilgide mutlaklaştırmaya ve inançta kutsallaştırmaya yönelmek vardır ve her zaman da olacaktır.⁵⁰ Nutku'nun, "evrene bir amaç atfetmek yanlış da olsa insani bir tutumdur" sözünden onun evrenin varlığına dair amaçsallık fikrinin gereksizliğine inandığı anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere, dünyayla ilgili kozmolojik araştırmalar ve yapılan keşifler günümüzde şaşırtıcı derecede artmıştır. Birçok bakımdan yakın zamanda bilim, örneğin arkeoloji, kutsal kitaplarda değinilen ve tanımlanan meselelerin göze çarpan doğrulamalarını sağlamıştır. Ancak, elbette ki, bunları tarihe sıkı sıkıya bağlı olarak ele almak mümkün değildir.⁵¹ Ayrıca, hiçbir şeyin nedensiz olmayacağı ilkesinden hareketle insanın evrene dair sorgulamasının ve amaçsallık aramasının doğal sonucu, varoluşun kaynağı/yaratıcısı olan bir etkin neden olduğu inancıdır. Günümüzde hala birçok insan için yaratma gücüne sahip bu etkin gücün yaratılmışlardan farklı ve onlardan üstün olması rasyonel bir gerekliliktir.⁵² Evrenin amaçtan yoksun ve düzensiz olması durumunda insanın yaşayacağı şaşkınlık ve korkuyu tahmin etmek güç olmasa gerektir. Oysa evrendeki oluşumlar görüldüğünden çok daha amaçsaldır. Doğa yasaları, sadece düzenli değil, aynı zamanda zihnin güç yetireceği düzeyde bir karmaşıklık seviyesindedir ki, bu bile insana hizmet etmektedir. Çünkü evrendeki oluşumların çok daha karmaşık olmaları halinde, anlaşılabilirliği mümkün olmazdı. Evrendeki yasaların bu şekilde var olması, zihnin evreni anlaması için dışsal ön koşullardan biridir ve tüm bunlar bir amaca yöneliktir.⁵³ Kur'ân'da da yaratılışın bir gaye ve hikmete dayandığı fikri pek çok ayette vurgulanmaktadır. Bu ayetlerde öne çıkan husus, yaratılışın anlamlı ve bir gayeye matuf olduğu, hiçbir şeyin boşuna var edilmediği fikridir.⁵⁴

Nutku'nun, Felsefenin ana dili Grekçedir" sözüyle ayrı bir önem atfettiği Grek düşünürlerinde de evrende bir amaç bir gaye olduğu fikri oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Platon, Aristo ve Yeni Platoncu filozofların eserlerinde bu konuyu çeşitli açılardan ele aldıkları bilinmektedir. Örneğin Aristo amaç kavramını nedensellik ilkesi çerçevesinde ele almıştır. Onun dört neden teorisinde yer alan fail (muharrik), maddi, formel ve gâî nedenlerden sonuncusu, onsuz varlığın açıklanmasının eksik kalacağı kozmolojik bir ilkedir. Aristoteles'e göre bu kavram, bir şeyin kendisi için yapıldığı nedene işaret eder. Aristoteles, özellikle gâî illet kavramını temellendirmek için doğa olaylarında tesadüfün zorunluluğunu inceledikten sonra gayenin ispatı konusunda şu sonuca varmıştır: Doğada ne sebep ile sonuç arasında zorunluluğun bulunması ne de nadir tesadüflerin olması onda gâiyyenin olmadığını gösterir. Nasıl ki her sanatta bazen gerçekleşme de bir gaye varsa, tabiatda da bir gaye vardır. Doğanın işleyişi bir bütün olarak bir amaca yöneliktir. Filozof, evrendeki düzen ve amaç arasında bir bağlantı kurarak evreni, her şeyin birbiriyle ilişkili olduğu ve bu ilişkilerin bir amaca göre düzenlendiği bir eve benzetmektedir. Ona göre, tüm varlıklar doğalarının elverdiği ölçüde bu bütünü iyi düzenine katılırlar. Bu bütünü

⁴⁹ Nutku, İnsan Felsefesi Çalışmaları, 39.

⁵⁰ Nutku, İnsan Felsefesi Çalışmaları, 40.

⁵¹ Lewis, Philosophy of Religion, 56.

⁵² Vahdettin Başçı vd., *Din Felsefesi Dersleri* (Erzurum: Eser Matbaacılık, 2015), 75 vd.

⁵³ Caner Taslamam, *Allah'ın Varlığının 12 Delili* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020), 39, 43.

⁵⁴ Bkz. el-Mü'minün 23/115; Sâd 38/27; ed-Duhân 44/38-39.

iyiliğinin ilkesi Tanrı'dır.⁵⁵ Fârâbî, İbn Sina ve Gazâlî gibi İslâm düşünürleri de evrende gayeliliğin ve düzenliliğin olduğunu savunmuş olmakla beraber İbn Rüşd inayet ve ihtira delilleriyle bu anlayışı daha esaslı bir şekilde formüle etmiştir. *İnayet delili*, iki esasa dayanmaktadır. Birincisi, bütün varlıkların insan varlığı için uygun bir tarzda düzenlenmiş olması; ikincisi ise, bu uygunluğun irade sahibi bir varlığın fiilinin sonucu olmasıdır. Çünkü böyle bir uygunluğun kendi başına olması düşünülemez. İbn Rüşd, ay, güneş gece ve gündüz, mevsimler ve canlılardan bahsederken, bunların insan hayatı için nasıl uygun olduklarına dikkat çekmekte ve inayet delilinin Kur'ân'a dayandığını ortaya koymaya çalışmaktadır. *İhtira delili* de, iki esasa dayanmaktadır. Birincisi, evrendeki bütün varlıklar yaratılmıştır. İkincisi ise, yaratılmış her şeyin bir yaratıcıya ihtiyacı olduğu gerçeğidir. İslâm düşüncesinde gayelilik fikri: 1. Her şeyin bir düzen içinde olduğu, 2. Bu düzenin bir amaca hizmet ettiği, 3. Düzen ve amacın kendi başına olmayacağı ve 4. Öyleyse evrene bu düzen ve amacı veren ilim, kudret, irade ve inayet sahibi bir varlığın olması gerektiği anlayışına dayanmaktadır.⁵⁶

Düşünce tarihine bakıldığında da bilinen ilk ve en önemli problem varlığın ne olduğu meselesi olarak belirginleşir. Bu anlamda ontoloji konusu itibariyle teolojiyle benzerlikleri olan ve zaman zaman metafizik anlamına da gelecek şekilde anlaşılan, hatta kimi zaman onun bir alt dalı gibi görülen disiplindir. Varlık, oluş, değişim, zaman, mekân, öz, zorunluluk, yokluk, fiiliyat gibi kategorileri kullanarak gerçekliğin yapısını ve doğasını açıklamaya çalışan bir disiplin olarak da tanımlanan ontoloji kavramı, ilk kez Leibniz tarafından metafizik kavramının belirsizliğinden kurtulmak amacıyla dile getirilmiştir. Kavramsal çerçevesini ortaya koyan ise Christian Wolff olmuştur.⁵⁷ O, bu kelimeyi varlık olmak bakımından varlığın genel bilimi olarak tanımlamıştır. Yine ontoloji, metafiziğin tek tek nesne ve olaylarla değil de genel olarak varlık sorunuyla alakalı olan dalı, varlığı varlık olmak bakımından inceleyen bilim olarak da açıklanmaktadır.⁵⁸ Uluğ Nutku'ya göre ontoloji, insan varlığı üzerine akıl yürütürken önermeleri, salt tutarlılık bakımından değil, gerçeklik içerikleri ve tarihsel dile getirilişleri bakımından da ele alır. Ontolojik bakış, varolanların çeşitlilikte birliğine bir aynadan ya da tepeden bakış değildir, çeşitliliğin içinden geçen bütünlüğü bir bakıştır. Felsefeyle uğraşan herkes bir uğrak seçmekte özgürdür. Bazıları postmodern küçük söylemi tercih eder, büyük söylemlerin despotik ve yıkıcı olduğunu iddia eder ve açıklamalar yerine betimlemeleri tercih eder. Bazıları büyük görevlerin ancak büyük söylemlerle gerçekleştirilebileceğini iddia eder. Bazıları felsefe parçalanmış alanlarda çalışmadığı sürece yüzeysel bakışlarda kalacağını ve güncel olayları ele alamayacağını söyler. Bu tutumlar farklı olsa da daha çeşitli olan günümüz felsefeleri için Hegel'in kendi zamanından önceki felsefeler için söylediği şeyi söyleyebiliriz: felsefe olmakta birleşmişlerdir.⁵⁹

Felsefe disiplinleri arasında en temel olanının Ontoloji olduğunu söyleyen Nutku, varlık alanlarının yapılarına yönelik geniş soru yerine ontolojiye başlangıç sorusu olarak "kaç çeşit nesne vardır?" sorusunu sormayı uygun gördüğünü ifade eder. Bu dar soru ile başlayarak sonra araştırmayı genişletmek ona göre daha doğrudur. Yeni bir şey söylemediğini, yalnızca çözümlenmeye farklı girdiğini söyleyen Nutku, üç çeşit nesne olduğunu belirtir: 1) Oluş içindeki gerçek nesne, 2) Oluş dışı/değişmez ideal nesne, 3) Düşüncede, zihinde kalan nesne. Nutku, bu ayrımı insan felsefesine giriş anahtarı olarak da kullandığını dile getirir. Ona göre, gerçek nesne

⁵⁵ İlhan Kutluer, "Gâiyyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/293.

⁵⁶ Başçı vd., *Din Felsefesi Dersleri*, 75-77.

⁵⁷ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 774.

⁵⁸ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 774.

⁵⁹ Nutku, "Felsefenin Temel Disiplini: Ontoloji", 81-82.

biz onu bilmesek de vardır. Mesela, Uranüs gezegeni insanlar onu keşfetmeden evvel de mevcuttu, çünkü onun varlığı bilinçten bağımsızdır. Bilgi nesnesi olmakla kendi başına var olmak arasındaki mühim ayrımı mutlaka yapmak gerekmektedir. Yoksa sadece bilinen vardır şeklinde bir kanıyla kendini varlığın merkezine koyma yanılığına düşülür. Gerçek nesne, duyu organlarıyla duyumsanır, duyumların birleşimi olan algıyla algılanır, düşüncenin işleyiş biçimlerinde kavranır ve dille ifade edilir. Oluş içinde bulunmayan nesneden söz etmek çelişik gözükse de varlık kavramı gerçeklikle özdeş değildir, daha fazladır. Geometrik üçgenin gerçekte olmadığını söylerken aksiyomatik sistem ne olur olsun, üçgeni değişmez kılan bir yapıya işaret edilmektedir. Bu noktada Nutku, gerçeklik nesnesi konusunda materyalizmin bazı görüşlerini paylaşmakla beraber materyalistlerin varlığı sadece gerçek yapılarla/nesnelere sınırlanmasından ve bunu epistemolojik bir genel madde anlayışına dayandırmalarından ötürü onlarla aynı noktada durmadığını belirtir.⁶⁰ Ona göre epistemolojik soru, "Dünyayı nasıl kavramaktayım? Kendi iç dinamiğiyle devinen maddi gerçeklik olarak mı, herhangi bir düşünsel ilkenin düzenlemesi olarak mı?" şeklinde olabilir. Soruya nasıl ve hangi cepheden cevap verilirse verilsin düzenleme ilkesi dışarıya çıkarılarak bu sorular yanıtlanmalıdır. Çünkü bu ilke insan bilincine özgü amaca yönelme ilkesidir. İnsanın bu ilkeyi evrene yayma hakkı yoktur. İnsanın bu konudaki abartısını sorun edinmek ve çözümlenmesi gerektiğini düşünen Nutku, doğadaki düzen ve kanunların varlığından hareketle evrende gayeliliğin olduğu şeklindeki inancın her dönemde var olduğunu ve bunun hatalı olduğunu söyler. Ona göre doğal oluşta sistemler arası geçişler sürekli ve evrimsel iç amaçlara da uygundur. Ancak bunlar, dış bir amacın gerçekleşmesi değildir. Yani amaca yönelik değildir. İdeal varlıklar aslında sadece matematiksel alanda mevcuttur. Mantık ve etikte ideal varlık bulunmaz. Mantıksal çelişki geometrinin üçgeni gibi doğada bulunmadığından, etik değerler de doğal süreçlere indirgenemediğinden bunlar ideal varlık alanına yerleştirilmektelerdi. Oysa bunlar insana özgüdür. Matematik yapılar ise tüm evrende geçerlidir ve gerçek anlamda problem duyulanmadıkları halde matematik yapıların nasıl bilinmekte olduğudur. Nutku, bunların dolaylı olarak elde edildiğini, algıya verilmiş olduklarını düşündüğünü söyler. İnsan üç boyutlu dünyada üç boyutlu nesnelere algılamaktadır. Çünkü biyolojisi böyledir. Düşünsel/zihinsel varlık çeşidinin antropolojik sorun olduğuna inanan Nutku, düşünülen bu nesnelere gerçekte karşılıklarının olmadığına dikkat çeker. Ona göre bilinç, var olmayı "sanki var" a dönüştürür. Bu meselede doğru-yanlış ayrımının dışına çıkmak gerektiğini söyleyen Nutku, ölümsüz ruh örneğini verir. Ölümsüz ruh, gerçeklik bakımından imkânsızdır. O, sadece zihinde vardır ve metafiziksel bir sorun değildir. Ona göre bir sorunun metafizik olabilmesi için her şeyden önce o sorun hakkında asgari bir bilginin olması gerekir. Ölümsüz ruh fikrinin metafizik bir sorun olmamasının nedeni, hakkında hiçbir bilgi bulunmamasıdır. Buna karşın canlı süreçlerin cansız, yani fiziksel ve inorganik kimyasal süreçlerden nasıl meydana geldiğinin açıklanamaması, metafizik bir sorundur. Çünkü Nutku'ya göre, böyle bir sorun üzerinde çalışılabilir ve bir çözüm aranabilir. Adalet kavramının gerçeklikteki ve geçerlilikteki hukuk sistemleriyle uyumsuzluğu da metafiziktir. Çünkü çözümsüz bir sorun bırakır. Ancak uyumluluğu aynı zamanda insanlığın idesidir. Önceden işlenebilir ama çözülemez olduğunu bildiğimiz, paradoksal olduğunu fark ettiğimiz sorun, mutlak başlangıç ve mutlak son sorundur. Astrofizik bunu çözmeye çalışır. Fakat problemin diğer kalıntılarından farklı, çözüme yönelik her girişimin düşüncüyü büyük patlamadan önceki sonsuz büyük patlamalar gibi çözümsüzlük ağına geri atmasıdır. Mutlak başlangıç ve mutlak son, zihnimizin kozmosla örtüşmeyen kavramlarıdır. Bu insani çaba, ilk ve son sayfalarını asla bilemeyeceğimiz bir kitabın bu iki sayfasını yeniden yazma girişimidir. Bizi asla izlemeyeni

⁶⁰ Nutku, Daha Güncel Felsefe, 16.

izlememiz, bizi asla umursamayanı önemsememizdir. Bilinmez olanı bilme arzusu oldukça insanidir. Fakat insan, varlıkların nasılının ötesinde bir ölçüt değildir. Onu bulamaz, sadece inşa eder. Dolayısıyla, varlığın bilgisi açısından insan, varlıklar arasında bir varlıktır. Fakat bir farkla: Sonuna kadar açıklayamasa bile, bütüne bakabilir. Dahası, bütünün arkasına, sonsuzluğuna bakabilir. O nedenle de Nutku'ya göre, insanın bir takım dünyevi kaygılarından ileri gelen kurguya dayalı bu çeşit nesnelere "varolanı varolmayanla anlamlandırma" şeklinde nitelemek en doğrusudur. Bu türden konular insanın paradoksal varlığının göstergesidir.⁶¹

Nutku'nun ölümsüz ruhun imkânsızlığı iddiası da kanıtlanmaktan uzaktır. Ruhun ölümsüz olup olmadığı konusunda düşünce tarihinde bir uzlaşma olmamasına rağmen yine de tüm insanlar ölüm gerçeğini kabul eder. İnsanlar kendi var olduklarının ve öleceklerinin farkındadırlar. Her ne kadar kesin olarak kanıtlanmamış olsa da, ölümden sonraki yaşamın insanlık tarihi boyunca genel olarak kabul gördüğü bilinmektedir. Bu nedenle, çoğu insanın ölümü bir son olarak görmediğini ifade etmek gerekir. Semitik dinler başta olmak üzere birçok inançta ruhun ölümsüzlüğü ve ahiret inancı kabul edilmektedir. İlk izlerini Platon'da yakaladığımız ruhun ölümsüzlüğü fikrinin daha sonra başka filozoflarca da savunulduğunu da belirtmek gerekir. Özellikle Kant'ın, ruhun ölümsüzlüğünü ahlâk problemi içerisinde temellendirmesi dikkat çekicidir. Filozofun öne sürdüğü ahlâkla ilgili pratik aklın postulatları, Tanrı'nın varlığı, ruhun ölümsüzlüğü ve insanın özgürlüğüdür. Düşüncenin özü açısından, Kant için ölümsüzlük teorik bir öngörü değil, aklın bir sonucu, insanın en yüksek niyetleri ve arzuları hakkında bir kanaattir. Kendisini özgür bir kişi olarak kabul eden insan, varlığının ahlâki açıdan iyi niyetlerinde, kendisine gerekli olarak gösterilen amaçta ve ahlâki bir varlık olmak için koşulsuz görevinde ebedi olduğunu varsaymalıdır.⁶²

2. Felsefenin Yeri ve Bilimle İlişkisi

Felsefenin yeri çoğu zaman din ve sanat gibi daha yüksek değerlerin alanı olarak alınır. Felsefe sanatların sanatı olarak bilinir ve içsel kötülükleri yok etme anlamında felsefe faaliyeti aynı zamanda ölmeden önce ölmek olarak da algılanır. Bu nedenle kelimenin gerçek anlamıyla felsefe, özgür düşünce yoluyla hakikati ve gerçekliği keşfetme faaliyetidir.⁶³

Nutku, felsefenin inanç hakkındaki sorgulamasında hedefinin herhangi bir din olmadığını belirtir. Sorgulama insanın inanmasına dönüktür. Bir tanrının var olup olmaması sorun teşkil etmez. Ancak insanın tasavvur ettiği tersine çevrilmiş kavramların (ölüm-ölümsüzlük, sonluluk-sonsuzluk vb.) dayanağının ne olduğu ve hayat açısından hangi anlamı ifade ettiği meselesi bir problemdir. Zihin bu kavramlar söz konusu olduğunda karmaşa yaşar. Örneğin, mutlak başlangıç kabul edildiğinde hiçlikten varlığa gelişin çelişkisi ortaya çıkar. Mutlak var oluşu kabul etmeyip varlığın hep var olduğu kabul edildiğindeyse bir şeyin başlamadan nasıl var olduğu problemi kendini gösterir.⁶⁴

Nutku'ya göre, insan üç zaman boyutunda yaşar: Eylemleriyle şimdide, anılarıyla geçmişte, umuduyla gelecekte. Canlı duyumlar ve duygular şimdiki zamandan geleceğe doğru hareket ettiğinde, gerçek zamanın aksine, bilincin zamanı şimdiden geçmişe doğru akabilir; geçmişi bugüne getirip gerçek zamana yerleştirebilir; üstelik geçmişi şimdiki zamandan daha

⁶¹ Nutku, "Felsefenin Temel Disiplini: Ontoloji", 83; Nutku, *Daha Güncel Felsefe*, 17-18.

⁶² Ruhattin Yazoğlu, "Ölümsüzlük Düşüncesinin Gazâlî'ye Kadarki Seyri", *Felsefe Dünyası* 21 (1996), 55; Ruhattin Yazoğlu, "Ölümsüzlük İnançının Dayandığı Temeller", *Marife* 4/2 (2004), 289 vd.

⁶³ İbrahim Ağâh Çubukçu, *Söyleşiler* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998), 99.

⁶⁴ Nutku, *Gezgin Felsefe*, 29.

canlı bir şekilde deneyimleyebiliyor. Kerbela olayını hatırlayarak sırtına zincir vurarak kendine acı çektirir veya İsa'nın acısını çekmek için çarımha gerilir. Hafızanın, hayal gücünün ve hayal gücünün güçleri geçmişi şimdiki zamana "yapabilir". Bellek, yaşanmış olanı tekrarlararken, hayal gücü geçmişi canlandırmaya, geçmişte yaşananları aynı duygu ve duygularla yeniden yaşamaya, geçmişte bırakmamaya, sonlandırmamaya çalışır. Hayal gücü, yeniden deneyimlemek istediğiniz şeyleri geleceğe taşır, onları umutla birleştirir. Bilincin iki yönlü hareketi (geçmişe ve geleceğe doğru) insanları gerçek zamanın dışına çıkarır. İlmin gereği olan hakikati olduğu gibi anlamak ile iman gereği olan hakikatin bilinmeyen amaçlarını varmış gibi, olmuş gibi, biliniyormuş gibi düşünmek iç içedir. İmanın da bilgi kadar temel bir vasıf olduğu dikkate alındığında, gerçeklik ile gerçeksizliğin bilinçte nasıl birleştiği anlaşılabilir; çünkü insanlar inançları gerçekçi olmasa da doğal olarak birbirlerine inanırlar. Bilimsel bilgi, gündelik yaşamın bu geniş ama çelişkili temelinde "bu olandır, başka bir şey değil" belirlemesinin gerçekleştiği "parça alan" da ortaya çıkar.⁶⁵

Bilindiği üzere felsefe, bilimlerin verilerini ve başarılarını takip eder ve bunlardan kendi sonuçlarını çıkarır. Bilim ve felsefe arasındaki alışveriş bir tartışma ortamı yaratır. Bu işi farklı kişiler yapar ve bilim insanı ve filozof olarak adlandırılırlar. Bugün bu ayrım netleşmiştir.⁶⁶ Bilimin konusu olan zamanın bilinebilir kesitindeki neden-sonuç bağlantıları, canlı bir türün -insanın- yaşaması için bir zorunluluk olarak, bilinmeyen zamana olan inancın ilk ve son uçlarına eklenir. İkisinin çıkmaza girdiği yerler de vardır. Bu yerler, bilinemez olanın bilindiğinin düşünüldüğü yerlerdir. Bu durum Nutku'nun bakış açısından tek taraflı bir düğümlenme değildir. Bir insan bildiği şeye inanmadığını söyleyemez. En keskin eleştirel bakış bile mutlak bir şüpheye dönüşmez, inanca bir pay bırakır. Öte yandan insan, inandığı her şeyi bilgi olarak kabul etmek ister. İnancını bilgiyle doldurma ihtiyacı hisseder ve elbette bilgide delil ve destek arar. Böylece bilginin tarihselliğine karşı bir güç harekete geçer. Mevcut bilginin, sembolik ifadelerle de olsa, kutsal kitaplarda mevcut olduğuna dair inanç, birbiriyle karşılaşan iki yönlü bilinç hareketinin ve bilginin mutlaklaştırılması ile inancın kutsallaştırılmasının iç içe geçmesinin bir sonucudur.⁶⁷

Nutku, var olanları "öyle oldukları gibi" bilmeye yönelmenin bilimlerin yolunu açtığını ifade eder. Ona göre, var olanları "öyle olmadıkları gibi" bilmeye yani sırf hayal etmeye, tasarlamaya yönelmek de inançlara yol açar. Bunlardan ilki yaşamın sürdürülebilmesi için gereklidir. Ancak ikincisi hatalı bir durumdur. Bunun sebebi, var olanları öyle olmadıkları gibi bilmenin çelişki olmasındandır. Çünkü hem var olmayanın bilgisi edinilemez hem de var olan, öyle olmasının dışında tanımlanamaz.⁶⁸ Şu hâlde Nutku'ya göre, bilincin doğal akışında kavranabilenler yalnızca algısal içerikli süreçlerdir. "En önce" ve "en sonra" (ilk ve son) kavramları ile bunların karşıtındaki öncesiz-sonrasız (başlangıçsız-bitimsiz) kavramları (her iki kavram çifti) algısal içerikten yoksundur. Çalışmasını doğru bir şekilde yürütmek için algılarına tutunması gerektiğini bilen bir kişi, aynı zamanda içeriğini somutlaştıramadığı kavramlar tarafından yönlendirilmek ister.⁶⁹ Hâlbuki bilim, zamanın ilk ve son sayfalarını okumaya çalışmaz. Bunu yalnızca inanç yapmaya çalışır, ancak o da temel bir çelişkiye düşer. Çünkü ilk olanın başlamamış olması gerekir (Önceki bir "ilk" onu başlatmamıştır ve önceki bir "ilk" öncekini başlatmamıştır). Ancak başlamamış olan var olamaz. Eğer ilk de sonsuzsa, ilk değildir. İnsanın zaman ve varoluş

⁶⁵ Uluğ Nutku, "Bilincin Üç 'Şimdi'si", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2008), 1-5.

⁶⁶ Uluğ Nutku, "Leibniz'in Monadlar Teorisinin Tarihsel Önemi", *Klikya Felsefe Dergisi* 1 (2014), 2.

⁶⁷ Nutku, "Bilincin Üç 'Şimdi'si", 2.

⁶⁸ Nutku, *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, 51.

⁶⁹ Nutku, "Bilincin Üç 'Şimdi'si", 2.

girdabında kaybolmamak için uzandığı Tanrı fikri, iki çelişkiyi bir arada barındırır: Tanrı hem ezelidir, ilktir, hem de her şeyi başlatandır. Hem sonsuzdur ve hem de her şeyi sonlandırabilir. Böylece bilinç doğal akışını terk eder ve gerçek zamanın ötesine geçer. Bu noktadan sonra inanılan zaman başlar. İnanılan zaman, “sanki olacaktı gibi” bilinciyle geleceğe doğru uzatılır. Bilinen zaman ile inanılan zaman arasındaki sınır, bilinç ileri geri hareket ettikçe kayganlaşabilir. İki tür soru vardır: bilimsel ve bilimsel olmayan sorular. Bilimsel olmayan soru stili, bilimsel soru stili kadar önemlidir. Ancak bilimsel olmayan soruların cevapları bilimselleştirilmeye çalışılırsa hem sorular hem de cevaplar anlamsız hale gelir. “Tanrı var mıdır, yok mudur?” sorusu bilimsel bir cevap beklerse anlamsızlaşır. Çünkü soru ne felsefenin varlık veya yokluk sorununda (var olanın değişimi ve dönüşümü sorununda) ne de bilimin hata ve hakikat sorununda (hata ile hakikati ayırma sorununda) yer alır. İnanç sorusu aşkınlık hakkındadır ve yalnızca “aşmacalar” kurularak cevaplanabilir. Benzer şekilde, “Tanrı’nın gücü her şeyi yaratıp yok edebiliyorsa Tanrı kendini yok edebilir mi?” sorusu inanç içidir ve yürütülecek mantık zihne içseldir. Bu nedenle, nesnel gerçeklikle ilgisi yoktur. Tanrı’nın kendini yok edebilmesi, mükemmelin eksilmesi çelişkisi; onun kendini yok edememesi, sonra mükemmel olması çelişkisi (tamamlayıcı tanımların karşılığı) zihin içi ve inanç içidir, gerçek nesnelere dünyasına uzanmaz. Bunlara verilebilecek bilimsel yanıtlar yoktur. Felsefe açısından önemli olan soru, insanın bu çelişkiler içinde ne yapmak istediğidir. Bu tür sorular anlamsız değildir ve cevap olarak sunulan anlam öbekleri, “insanın inançlarıyla yaşayışını nasıl yoğurduğu ve üslubu ve başarısının ne olduğu” sorusunda toplanır. Felsefe için asıl önemli konu, zaman bilinci ile zamanın ve değerlerin “şimdi” kesiti arasındaki bağlantıdır. İyi ve kötü karşıtlığının göreliliğine dışarıdan bakıldığında, hiçbir insanın değer biçme yeteneğinden yoksun olmadığı görülebilir (yeti bir yetenek değildir, türün her bireyinde mevcuttur). Yıkıcı bir eylem de bir değere tutunur ve onu gerçekleştirmek ister. Gerçekten neyin değerli olduğunun farkında olmadan, onayladığı değer doğrultusunda hareket eder. Bu nedenle göreliliği değerler birbirleriyle çatışır. Ancak hepsi göresiz, temel değerler temelinde bütünsel anlam kazanabilir de. Tüm değerler göreliliğe (kültürlere göre değişen) olsaydı, temel değerlerden söz edilemezdi. Genel olan da gerçekleştirilemezdi.⁷⁰ O halde görelilik ve göresizlik birbirini dışlayan zıtlıklar değildir, aksine birbirlerini gerektirirler. Bu gerçek göz ardı edilirse göreliliği/temel değerler göreliliği/değişkenin dışında, başka bir yerde, başka bir dünyada aranır. Ancak, ilki (bütün zaman-mekânlar için) ikincisinin (burada-şimdi olan için) içinde durur, hareket eder ve dışarı çekilmeyi bekler. Zaman bilinci, değer bilinciyle süslenmediği sürece boştur. Değerler her zaman sürekli olarak şimdide taşınmayı gerektirir. Bu süreklilik her “şimdi”de insan yaşamına yayılır ve her bireyin yaşamını işgal eder. Burada bir paradoks iş başındadır: temel insan değerlerinin kalıcılığı ile zamanın geçiciliğinin bir arada var olması. Bir insanın geçmişi şimdide getirmek istemesinin nedeni, temel değerler tarafından belirlendiği için şimdideyi isterken her zaman geçmişle karşılaşması ve kalıcılığın şimdinin bütünlüğü olduğunu derinden hissetmesidir. Kendi başına bir geçmiş, şimdide yaşanmayan bir tarih, hiçbir anlam taşımaz. Bir bilgisayar bilimcisi, söze dökmeden, eldeki becerinin Taş Devri insanının oymalarının bir sunumu (şimdileştirilmesi) olduğunu kavrayabilir. Anlam şimdiki zamanda yeniden yaratılmadığı sürece, hayata yabancı kalır ve onu yönlendirmez. Yeniden yaratılmayan anlamların ne şimdiki zamanı ne de geleceği vardır. Çünkü artık yaşanmayan geçmişte kalırlar. Tarihsel bilgi edinmek ile tarihselliği deneyimlemek arasındaki önemli fark budur. Umut edilen gelecek, şimdide anlam kazanan, yaşanması ve ölçülmesi istenen bir zaman boyutudur. Deneyimlenen an, zamanın diğer iki boyutunu çeker. Yukarıda bahsedilen paradoks, geçici olanı değersiz (ölümlü dünya, ölümlü beden), kalıcı olanı ise

⁷⁰ Nutku, “Bilincin Üç ‘Şimdi’si”, 3.

değerli (ebedi ahiret, ölümsüz ruh) olarak kabul ederek inanç yoluyla çözülmeye çalışılmıştır.⁷¹ Ancak insanın en gerçek bilgisi, Nutku'nun bakış açısına göre hayatının bir kerelik olduğudur ve ölüm, zaman boyutlarının bilinçte bir anda düğümlendiği en etkili olaydır. İnsan, hayatının benzersizliğini anlamlarla süslemese zaman ve mekânda bir "an" ve yeri olmayacağını bilir. Anlamların paylaşılmadıkça kalıcı olmayacağını, şimdiki zamandan geçtiğini de bilir. Geçmişteki şimdiki zaman, hayatının yarısı olmalı ve gelecekteki şimdiki zaman, diğer yarısı olmalıdır.⁷²

Bilimin var olanı olduğu haliyle bilmeye çabaladığını düşünen Nutku, olanın başkalığını düşünmenin bilim için sadece bir yöntem olduğunu belirtir. Oysa felsefede henüz var olmayanın var kılınma çabası bir yöntem değil, öze ilişkin bir çabadır. Şiirde de durum felsefe gibidir. Her ikisinde de ütopyik olanla gerçek olan arasında köprü kurulur. Elbette bu köprünün sağlamlığı ilkin var olanı olduğu gibi görebilmeye bağlıdır. Bilim insanı her gün dener, yapar, uğraşır. Farklı yöntemlerle çalışır, bazen de vazgeçer. Ancak filozof ve şair böyle yapmaz. Bunlar işlerinden uzaklaşmadıkça yakınlaşamazlar. Vakti düşüncede damıtmalıdır. Geleceği şimdide yaşatmaya kalkışır. Yaşanan şimdinin özümsemesi ise onların geleceğe katkısıdır. Çok eski zamanlara ait bir mesele onlar için şimdidekinin önüne geçebilir. Fakat onlar düşündüklerine bir şeyler katarlar, anlam yüklerler ve bu anlamlar zamanla filizlenir.⁷³

Felsefe, bir anlamlandırma alanıdır. Bilim nedensel bağlarla ilerler ve kurulan sebep-sonuç ilişkisi nesneye uygun olduğunda bilgi elde edilmiş olur. Burada temel ayırım, doğru-yanlış türündendir. Felsefe ve sanatta ise bu kabul edilmekle beraber ötesine de geçilir. Doğru-yanlış ve güzel-çirkin ayırımları aklın anlam öbeklerine girmesinde geçerli değildir. Felsefede bir kavramın anlamını ortaya koymadan başkasına geçmek doğru çıkarım-yanlış çıkarım ayırımını doğurur. Ancak bu yapılsa da henüz bilgiye ulaşılmış olunmaz. Anlam vermeyi nedensel bilgiden ayıran, insanın var oluşa dair sorularıdır. Bunlar da karşıtlıklar olarak, örneğin; haklılık-haksızlık, sevgi-nefret vb gibi belirir. Bunlar gerçeklik içi karşıtlıklardır. Fakat esas problem gerçeklik dışı karşıtlıkların kültür içinde nasıl yer bulduğu ve kaynağının ne olduğudur. Zamanın başını ve sonunu bilme arzusu, ölüm sonrasına dair kabuller bu türdendir. Bu çeşit tasavvurlara Nutku, "aşmaca" terimini kullandığını belirtir. Bunlarla ilgili zihinde hiçbir iz bulunmaz. İnsanın bunlara dair sorgulama/araştırma bilinci mevcut değildir. Aşmacalarda bakış zamanın başlangıcına ve sonuna, mekânda ise algılamanın ötesindedir. Özde aynı olsalar da aşmacalar sonsuz biçimler alırlar.⁷⁴ "Aşmaca", Nutku'nun Türk felsefesine kazandırdığı kavramlardandır. O, bu kavramı kendi başına hiçbir anlamı, amacı veya değeri olmayan doğal süreçlere insani anlam ve ifade verildiği durumlarda kullanmak üzere türettiğini belirtmektedir.⁷⁵

Sonuç

Çalışmamızda Türk akademisyen ve düşünürü Uluğ Nutku'nun felsefeyi nasıl tanımladığını, felsefenin gelişebilmesi için öngördüğü şartların neler olduğunu ve felsefenin kültür, din ve bilime göre yerinin ne olduğuna dair fikirlerini ortaya koymaya çalıştık. Öncelikle Uluğ Nutku'nun insanı, toplumu, sanatı, dinsel eğilimleri, kültürü, siyaseti ve toplumsal yaşamın birçok alanını ilgilendiren konuları felsefi bir bakış açısıyla ele almayı ve işlemeyi kendine görev edinmiş bir felsefeci olduğunu söylemek gerekir. Kendisinin de ifade etmeyi tercih ettiği gibi,

⁷¹ Nutku, "Bilincin Üç 'Şimdi'si", 4.

⁷² Nutku, "Bilincin Üç 'Şimdi'si", 5.

⁷³ Nutku, Gezin Felsefe, 25.

⁷⁴ Nutku, Gezin Felsefe, 28.

⁷⁵ Nutku, Felsefe ve Güncellik, 84.

onun sorunlara yaklaşımı, ana eksenini itibariyle güncel felsefi temellere dayanmaktadır.

Nutku, felsefenin hem düşünce biçimi hem de yazım biçimi açısından tek tip olmadığını söyler. Çünkü zaman, mekân ve dil bakımından farklılık gösteren insanların ele aldıkları sorunlarda benzerlikler ve ortaklıklar olduğu gibi, çözümlerinde de benzerlikler ve ortaklıklar olması doğaldır. Felsefe genellemelerin bilgisi olduğu için birlik-çokluk, değişim, hak-haksızlık, güzellik-çirkinlik, savaş-barış gibi insanların sorguladığı temel sorunlar ortaktır ve felsefenin içeriğini oluşturur. Felsefe problemleri ona göre hem güncel hem de geneldir. Genel olmak, insan yaşamıyla, tüm kuşaklarla ilgili olmak demektir. Genel sorun her yüzyılda, her dönemde, her gün farklı bağlamlarda kendini gösterir. Sorun aynı olsa bile ifade ediliş, yorumlanış ve çözümlenış biçimi farklıdır. Bu farklılaşma bir karşı kültürün gelişmesine zemin hazırlar. Bu nokta da Nutku'nun, düşünce tarihi içerisinde yaygın olanı eleştiren filozoflar olarak Sofistleri, felsefenin karşı kültürünün ilk tezahürleri olarak gördüğünü tespit ettik. Ayrıca, felsefenin insanlık tarihi ile başladığı fikrine ve felsefenin soylara ve milletlere atfedilmesine itirazları dikkat çekicidir. Ona göre felsefeyi diller üzerinden ayırmak daha doğrudur. Ancak Nutku'nun bu önerisini yeterli düzeyde açıklamadığı ve temellendirmediği görülmektedir.

Nutku'nun dikkat çektiği bir diğer önemli nokta ise felsefi düşünce ile dünya görüşünün aynı şey olmadığını. Ona göre dünya görüşü dediğimiz fikirler büyük ölçüde bir kültüre ve o kültürün tarihsel seyrine bağlıyken, felsefi fikirler bir kültürün içinde gelişmeyebilir. Herhangi bir toplumda ortaya çıkan bir felsefi görüş, doğal olarak içinden çıktığı toplumun izlerini taşır. Ancak felsefenin her toplumda ve kültürde gelişmesi gerekmez. Felsefenin yokluğu bir toplumun anlayış ve görüş bakımından dar kalıplar içinde kalmasına neden olsa bile felsefesiz yaşamak mümkündür. Dünya görüşü ise daha geniş bir çerçeveyi ifade eder. Gelenekler, görenekler ve hatta din bile bir toplumun dünya görüşünün parçasıdır. Ona göre, felsefi görüş ile dünya görüşü arasındaki bir diğer fark da felsefenin sorgulayıcı, dünya görüşünün ise bildirici olmasıdır. Bildirgeler analizler değil, hayatı yönlendiren belirli güçlerle ilgili amaçlılık tespitleridir. Felsefe, dünya görüşleri içinde kendi kavramlarıyla değerlendireceği ve analiz edeceği konular arar. Nutku'ya göre dünya görüşleri ve inançlar anlamlandırmalarla doludur. Ancak bunların kültürden kültüre farklılık göstermesi felsefi soruya karşılık gelmez. Olması gereken, bunların hepsinin temel bir soruda sindirilmesi ve özümsemesidir. Yani felsefe insana dair temel sorulardan hareket edecektir.

Ontolojik ve metafizik problemlerin neler olabileceğini tespit etmeye çalışan Nutku, öncelikle bir problemin metafizik olabilmesi için hakkında asgari bir bilginin olması gerektiğini savunur. İnsanın varlığa dair anlamlandırma çabasında gerçek içi ve gerçek dışı karşıtlıklar olduğunu söyleyen Nutku, gerçek dışı olanların nasıl ortaya çıktığını ve kültüre dâhil olduğunu sorgular. Materyalistlerin bazı görüşlerini paylaşmakla beraber tamamen onlar gibi düşünmediğini belirtmiş olsa da, varlık ve gerçeklik konusunda Nutku'nun evrimci ve materyalist felsefenin tesirinden kurtulamadığı anlaşılmaktadır. Ruh, ölüm ve sonrası, zamanın başlangıcı ya da sonu gibi meseleleri düşünürümüzün "hayali" şeyler olarak nitelemesi onun metafiziksel konulardaki fikrinsel konumunu açıkça göstermektedir. Ancak, nesnel gerçekliği olmayan şeyler için Nutku'nun "aşmaca" kelimesini kullanması felsefi kavramlaştırma açısından değerlidir. O, bu kavramı, kendi başına bir anlamı, amacı ve değeri olmayan doğal süreçlere insani bir anlam ve ifade kazandırıldığı durumlarda kullanılmak üzere türettiğini belirtir. Nutku'nun böylesi karşıtlıklar için bu kelimeyi kullanmasının nedeni, zihinde bunlara dair hiçbir iz bulunmamasındandır. "Felsefeylemek" ve "aşmaca", kendi düşünce dünyasına göre Nutku'nun Türk felsefesine kazandırdığı iki kavramdır.

Uluğ Nutku'nun felseye dair görüşlerinin genel bir bakışla sunulduğu bu çalışmanın, Nutku'nun fikirlerinin tanınmasına ve ürettiği bazı felsefi terimlerin yaygınlaşmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998.
- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Serbest Akademi Yayınları, 2020.
- Başçı, Vahdettin vd. *Din Felsefesi Dersleri*. Erzurum: Eser Matbaacılık, 2015.
- Başerer, Dilek-Duman, Ekrem Ziya. "Felsefi Süreç İçinde Düşünme Olgusu". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 9/2, 379-395
- Bochenski, Jozef Maria. *Felsefeye Düşünmenin Yolları*. çev. Kurtuluş Dinçer. Ankara: Ark Yayınevi, 1994.
- Bolay, S. Hayri. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Çubukçu, İbrahim Agâh. *İslâm ve Yenileşme*. Ankara: Keşif, 2006.
- Çubukçu, İbrahim Agâh. *Söyleşiler*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.
- Çüçen, Abdulkadir. *Felsefeye Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012.
- Güçlü, Abdülbaki. Uzun, Erkan. Uzun, Serkan ve Yolsal, Ümit Hüsrev. *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat, 2008.
- Gündoğan, Ali Osman. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, (2010).
- Honer, S. M. Hunt, T. C. Okholm, D. L. Safford, J. L. *Felsefeye Çağrı*. çev. Hasan Ünder. Ankara: İmge Kitabevi, 2020.
- İnam, Ahmet. "Bin Yıllık Hüzün: İnsanlığın Düşünme Serüveni Üstüne Bir Yorum". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 1 (Haziran 2014), 3-23.
- Kaya, Mahmut. "Felsefe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/311-319. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Keklik, Nihat. *Felsefenin İlkeleri*. İstanbul: İÜEF Yayınları, 1987.
- Kutluer, İlhan. "Gâiyyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/292-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Lewis, Hywel David. *Philosophy of Religion*. Londra: The English Universities Press Ltd., 1965.
- Nutku, Uluğ. "Bilincin Üç 'Şimdi'si". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2008), 1-5.
- Nutku, Uluğ. "Felsefenin Temel Disiplini: Ontoloji". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2006), 79-84.
- Nutku, Uluğ. "Leibniz'in Monadlar Teorisinin Tarihsel Önemi". *Klikya Felsefe Dergisi* 1 (2014), 1-14.

- Nutku, Uluğ. *Daha Güncel Felsefe*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013.
- Nutku, Uluğ. *Felsefe ve Güncellik*, İstanbul: Bulut Yayınları, 2005.
- Nutku, Uluğ. *Gezgin Felsefe*. Adana: Baştuğlar Matbaacılık, 2011.
- Nutku, Uluğ. *İnsan Felsefesi Çalışmaları*. İstanbul: Bulut Yayınları, 1998.
- Taslaman, Caner. *Allah'ın Varlığının 12 Delili*, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020.
- Uygur, Nermi. *Felsefenin Çağrısı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Veysel, Çetin. "Uluğ Nutku'nun Felsefesi". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (2009), 77-106.
- Yazoğlu, Ruhattin. "Ölümsüzlük Düşüncesinin Gazâlî'ye Kadarki Seyri", *Felsefe Dünyası* 21 (1996), 55-62.
- Yazoğlu, Ruhattin. "Ölümsüzlük İnancının Dayandığı Temeller", *Marife* 4/2 (2004), 289-294.
- Yüce, Fatma. "Sophialogos'tan Logosophia'ya Felsefeye Anlam Merkezli Yeni Bir Perspektif". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 321-352.

Summary

In this study, we have tried to reveal how Turkish academician and thinker Uluğ Nutku defines philosophy, what are the conditions he envisages for the development of philosophy, and his thoughts on the place of philosophy in culture, religion and science. First, the conceptual framework of the word philosophy is briefly outlined and then an overview of Uluğ Nutku's philosophy is presented. Our research based on Nutku's articles and books is a qualitative study. Uluğ Nutku is a philosopher who has taken it upon himself to address and process issues related to human beings, society, art, religious tendencies, culture, politics and many other areas of social life from a philosophical perspective. As he himself prefers to put it, his approach to problems is based on contemporary philosophical foundations.

Nutku says that philosophy is not uniform in terms of both the form of thought and the form of writing. Because it is natural for people who differ in time, space and language to have similarities and commonalities in the problems they deal with, as well as similarities and commonalities in their solutions. Since philosophy is the knowledge of generalizations, the fundamental problems that people question such as unity-multiplicity, change, right-injustice, beauty-ugliness, war-peace are common and constitute the content of philosophy.

Problems in philosophy are both topical and general. Being general means being relevant to human life, to all generations. The general problem manifests itself in different contexts in every century, every period, every day. Even if the problem is the same, the way it is expressed, interpreted and analyzed is different. This differentiation paves the way for the development of a counterculture. In the history of thought, the Sophists, who criticized what was common knowledge, were actually the first manifestation of the counterculture of philosophy.

Nutku states that the most fundamental of the disciplines of philosophy is Ontology, and that he sees it appropriate to ask the question "how many kinds of objects are there?" as the starting question for ontology, instead of the broad question about the structures of the spheres of being.

Attempting to locate metaphysical problems, Nutku first argues that for a problem to be metaphysical, there must be a minimum of knowledge about it. The immortal soul is not a metaphysical problem because there is not even a minimum of knowledge about it. The utter inexplicability of how living processes arise from inanimate, i.e. physical and inorganic chemical processes, is a metaphysical problem. This is because such a problem is at a level that can be worked out and solved.

Nutku, who thinks that science strives to know the existing as it is, states that thinking about the otherness of the existing is only a method for science. However, in philosophy, the effort to bring into existence what does not yet exist is not a method, but an effort related to the essence. The situation in poetry is similar to philosophy. In both, a bridge is built between the utopian and the real.

In our research, we identified Uluğ Nutku's view that philosophy is a progressive type of knowledge and an endeavor to understand the relations of the most general concepts. Nutku's derivation of a number of philosophical terms is perhaps his most important contribution to Turkish philosophy. He expressed philosophizing with the Turkish term "felsefeylemek". Another important point is that Nutku defines philosophy as the knowledge of generalities and draws special attention to the fact that it is different from worldview. Moreover, his objections to the idea that philosophy begins with the history of humanity and to the attribution of philosophy to lineages and nations are noteworthy. According to him, it is more accurate to distinguish philosophy on languages (such as Turkish, Arabic, Greek philosophy). His view that philosophy is

not just a mass of knowledge but a field of interpretation is also important.

It is hoped that this article, in which we try to present Ulug Nutku's ideas in general terms, will contribute to the recognition of Nutku's ideas and the popularization of some of the philosophical terms he coined.